

DANMARK-NORGE I LYSET FRA NEDERLANDENE, CA. 1500-1800

■ BO POULSEN OG CHRISTINA LYSBJERG MOGENSEN

INDLEDNING

Hvorfor nu beskæftige sig med kontakter og sammenhænge mellem to mindre europæiske lande som Danmark-Norge og Nederlandene?¹ De moderne statsdannelser fylder jo ikke alverden, og vi er ikke engang naboer. Bortset fra en vis gensidig respekt for en bestemt måde at spille fodbold på, er det ikke alverden, vi hører til hinanden, og Danmark er som lillebror nærmest usynlig. Med afkoloniseringen efter 2. Verdenskrig afstod Kongeriget Nederlandene sine østasiatiske besiddelser, som mestendels blev til det moderne Indonesien. I den forbindelse blev det et almindeligt udsagn i politiske kredse, at nu var landet da reduceret til en stat af samme ringe betydning som Danmark: "...tot de rang van Denemarken", som beklagelsen lød.² Så mistrøstigt kunne man opfyldt af imperial længsel sagtens tale om de to falmende kolonimagter i 1950'erne, for går vi et par hundrede år længere tilbage i tid, var det en helt anden situation.

LYSET FRA DET GYLDNE ÅRHUNDREDE

Mens den politiske, økonomiske og kulturelle førertrøje i Europa i 1400-tallet stadig var centreret omkring Norditalien, flyttede det økonomiske centrum i Europa i 1500-tallet sig gradvist mod nordvest til Nederlandene, Nordfrankrig og til Sydengland.³ Allerede omkring år 1500 var handelen i Nordeuropa så vidt forgrenet og effektiv, at man kan tale om en egentlig økonomisk integration i form af fælles prisdannelse. Eller sagt på en anden måde, hvis kornhøsten var god i det nuværende Polen, faldt priserne på markedspladserne i alle lande omkring Nord-

1 Nederlandene er ikke nogen entydig historisk størrelse. I denne artikel bruger vi ordet Nederlandene om det geografiske område, der i 1500-tallet udgjorde de habsburgske besiddelser i Nordvesteuropa, og som svarer til de moderne stater, Kongeriget Nederlandene, Kongeriget Belgien, Storhertugdømmet Luxembourg og den nordligste del af det nuværende Frankrig omkring Lille og indtil Calais langs kysten ved Den Engelske Kanal. Når vi andre steder bruger begrebet hollandsk, dækker det over de nordlige 7 ud af 17 nederlandske provinser, der i 1581 erklærede sig uafhængige af habsburgerne og etablerede Den Hollandske Republik. Denne stat afløstes i 1815 af Kongeriget Nederlandene, som stort set svarer til nutidens stat af samme navn.

2 Hellema: *Buitenlandse Politiek*; Baudet: *Het Nederlands Belang Bij Indië*.

3 Davids, Davids og Lucassen: *A Miracle Mirrored*.

søen og Østersøen. Engrosprisen i de store byer i Nederlandene blev styrende for prisen andre steder.⁴

Nederlandenes centrale rolle i 1500-tallet var resultatet af en usædvanlig høj urbaniseringsgrad og de rige muligheder for at bedrive søfart. I det meste af middelalderen var det Hansaen, som dominerede det nordeuropæiske handelsmarked; Nederlandene havde hanseatiske handelsstationer, men befandt sig derudover i den økonomiske periferi af Europa. Først i slutningen af højmiddelalderen, begyndte flere nederlandske provinser at udnytte deres store kystareal, hvilket satte gang i den urbaniseringsproces, der havde præget det nordlige Europa længe inden.⁵ I løbet af senmiddelalderen begyndte de forskellige nederlandske provinser at blomstre op, i takt med at deres toneangivende byer (ofte havnebyer) fik fremtrædende placeringer i det europæiske handelsnetværk.⁶ Der bør knyttes to bemærkninger til denne proces: For det første opstod der væsentlige urbane interaktioner mellem flere af de store byer startende i Flandern og Brabant.⁷ Holland fulgte efter, og i løbet af det sene 1400-tal og 1500-tallet voksede de store hollandske byer, som vi kender i dag, for alvor frem (specielt Dordrecht og Amsterdam).⁸ For det andet var fremvæksten i urbaniseringen så stor, at Nederlandene i senmiddelalderen og tidlig moderne tid var kendetegnet ved en usædvanlig høj urbaniseringsgrad (omkring 60%).⁹

Som selve symbolet på kapitalistisk formåen og den voksende velstand flyttede den prissættende varebørs fra Brügge til Antwerpen, som i 1531 blev hjemby for det første bygningsværk i verdenshistorien, dedikeret til børshandel. Nederlandene under Kejser Karl V tjente tykt på handel med de nye kolonier i Amerika, og de habsburgske besiddelser, der dækkede et territorium stort set svarende til det moderne Belgien og Holland, blev en skattet juvel for Europas ledende fyrstestat. Så meget desto større blev den gensidige forbitrelse da også, da Filip II ikke formåede at holde sammen på sit vidt forgrenede imperium, hvor de syv nordligst beliggende nederlandske provinser gjorde oprør fra 1568 og rev sig løs fra den spansk og katolsk ledede stormagt.¹⁰

Den risikovillige kapital forlod i stor stil Antwerpen sammen med de sefardiske jøder, der blev smidt ud af de sydlige provinser i forbindelse med de politiske uroligheder i 1570erne. Amsterdam blev det nye nordeuropæiske centrum for varehandel og finansiering såvel som for kunst og litteratur.¹¹ I stedet skabte de

4 Jacks: 'Market Integration'; Bochove: *The Economic Consequences of the Dutch*.

5 Van Steensel: 'Noblemen in an Urbanised Society'.

6 Prak: *The Dutch Republic in the Seventeenth Century*.

7 Van der Heijden: 'Conflict and Consensus'.

8 Ward: *The Cities and States of Holland*.

9 Van der Burg, van der Heijden, van Nederveen Merkerk og Vermeesch: 'Introduction'; van der Heijden: 'Conflict and Consensus'; van Steensel: 'Noblemen in an Urbanised Society'.

10 Geoffrey Parker: *The Dutch Revolt*.

11 Prak: *The Dutch Republic in the Seventeenth Century*.

nordlige provinser Den Hollandske Republik, som over de næste ca. 100 år resulterede i den guldalder, som hollandske historikere har kaldt både et ”økonomisk mirakel” (Davids & Lucassen) og ”Verdens første moderne økonomi”(de Vries & van de Woude).¹²

HISTORIER MELLEM OPPOSITION OG MAINSTREAM

Mange historikere betegner med rette den industrielle revolution som det helt store vandskel i verdenshistorien med fossile brændsler som hovedingrediens i en teknologisk udvikling med massefabrikation af varer i en skala og et omfang, Verden aldrig tidligere havde set.¹³

Når spørgsmålet om, hvorfor den industrielle revolution lige fandt sted i Vesteuropa og England skal besvares, så ligger det lige for at tage det økonomiske og kulturelle opsving i Nederlandene med i betragtning. Ganske vist var der ikke tilgængeligt stenkul eller jernmalm i jorden under de inddæmmede områder i Nederlandene, men der var vindenergi og tørv, som kunne understøtte en væsentlig mekanisering.¹⁴

Der var også en lang række andre forudsætninger til stede såsom kraftig urbanisering, og i landområderne var der en uforholdsmæssigt stor befolkningsgruppe, der var beskæftiget med hjemmeindustri snarere end med traditionelt agerbrug allerede i senmiddelalderen. I den tidligt moderne periode var hjemmeindustrien så væsentlig, at det har fået Jan de Vries til at fremsætte ideen om, at Nederlandene var centrum for en udvikling præget af øget arbejdsomhed, den såkaldte ”Industrious Revolution.”¹⁵ Den hollandske historiker Jan Luiten van Zanden har i årtier været en af hovedkræfterne i et forsøg på at kvantificere forestillingerne om, hvorvidt samfundsøkonomien i de vesteuropæiske samfund udviklede sig særligt gunstigt for en senere industrialisering allerede i 15-1700-tallet, den såkaldte ”revolt of the Early Modernists.”¹⁶ I et senere arbejde har han da også sammen med den belgiske historiker Tine De Moor slået til lyd for, at særligt de protestantiske nordlige Nederlande besad en særlig *Girl Power*: Argumentet er, at kernefamilien som bærende økonomisk enhed var særligt fremtrædende her, og meget tyder på, at den kvindelige del af befolkningen var mere produktionsaktiv og i det hele taget mere frit stillet i de nordlige dele af Nederlandene end i de fleste øvrige lande i den tidligt moderne periode.¹⁷

I dag er det, der startede i 1990erne som en revolte mod tendensen til at se selve den industrielle revolution som historiens væsentligste dynamiske faktor,

12 Davids og Lucassen: *A Miracle Mirrored*; De Vries og Woude: *The First Modern Economy*.

13 Allen: *The British Industrial Revolution in Global Perspective*.

14 Crosby: *Children of the Sun*.

15 Van Bavel og van Zanden: ‘The Jumpstart of the Holland Economy’.

16 Van Zanden: ‘The ‘revolt of the Early Modernists’.

17 De Moor og van Zanden: ‘Girl Power’.

blevet en toneangivende retning inden for den moderne social- og økonomisk historiske forskning.

Det samme kan siges om den historisk-geografiske forskning, der i sidste halvdel af 1900-tallet blomstrede først i Frankrig omkring Annales-skolen og senere også i Nordeuropa. Den franske historiker Fernand Braudels trebindsværk om Middelhavet i 1500-tallet er med rette berømt for sin ambition om at indramme hele Middelhavsregionen fra Sahara til Alperne i en *histoire totale*, hvor både have, bjerge, stier, klima, økonomi og politik interagerer i sammenhængende systemer, der på Filip II's tid som spansk konge havde Middelhavet som centrum.¹⁸ Braudels værk var i sin tid, udgivet på fransk i 1949 og på engelsk i 1972, banebrydende som et alternativ til den politisk historiske tradition, der havde nationalstaten som omdrejningspunkt.

I stedet blev geografien, økonomien og de materielle vilkår i det hele taget bestemmende for den historiske undersøgelses retning. Den amerikanske sociolog og historiker Immanuel Wallerstein foreslog således i sit indflydelsesrige firebindsværk *The Modern World System*, at Nederlandene i 15-1600-tallet ikke blot var interessante for, hvad der senere skete, men også for hvad der skete samtidig i de lande, der lå inden for deres vidstrakte indflydelsessfære. Nederlandene, særligt Den Hollandske Republik, var det center, der dominerede en periferi, og de to områder var gensidigt afhængige for, at det samlede system kunne fungere.¹⁹

Ideen om at måle rækkevidden og dybden af sammenhængene mellem Nederlandene og Danmark-Norge har været inspirationskilde til megen forskning de seneste ca. 40 år. Gennem århundreder var Nederlandene en af Danmark-Norges vigtigste samhandelspartnere. I den tidligt moderne periode var konglomeratstaten Danmark-Norges kyster en del af et større nordsøsystem. Dette strakte sig fra den engelske kanal til Arktis og fra Caribien til bunden af Østersøen. Disse farvande udgjorde en tæt forbundet enhed, hvor det økonomiske centrum flyttede fra de hanseatiske bystater mod et tydeligt nederlandsk centrum i Amsterdam, mens London og det voksende Britiske Imperium blev toneangivende hen imod 1800-tallet. Den danske historiker Poul Holms disputats *Kystfolk* følger op på ideen om sammenhængende socio-økonomiske systemer med en Braudel-inspireret syntese over, hvordan de kystnære regioner i Jylland, i Sydnorge og i Vestsverige har fungeret sammen og hver for sig i den lange periode, hvor den nederlandske dominans var fremherskende.²⁰ Hos Holm blev regionalhistorien den oppositionelle ramme til den nationalstatslige fortælling om Danmark-Norge, som det også blev udfoldet i artiklen "Havskab og kystkulturer."²¹

18 Braudel: *The Mediterranean*.

19 Wallerstein: *The Modern World-System I*.

20 Holm: *Kystfolk*.

21 Holm: 'Havskab Og Kystkulturer'.

Fra hollandsk side har ikke mindst historiker Lex Heerma van Voss været en drivende kraft for at undersøge, hvorvidt der findes særlige fællestræk ved kyst-samfundene langs Nordsøen og Østersøen, ligeledes med eksplicit reference til Braudel.²² Heerma van Voss stod blandt andet i spidsen for et større forskningsprojekt, *Close encounters with the Dutch* (2003-2008). Her var fokus blandt andet på at undersøge, om Nordsøen i lighed med Middelhavet har haft historiske faser, hvor Nederlandene var dominerende.²³ "When was the North Sea", som titlen lyder på et af bidragene.²⁴ Lignende ideer lå bag forskningsnetværket *Dynamics of Economic Culture in the North Sea and the Baltic*.²⁵

I den regionalhistoriske tradition er der i det hele taget vundet megen ny erkendelse fra dansk side, herunder flere Ph.d.-afhandlinger.²⁶ Den danske historiker Ole Degn så tidligt, hvordan Ribes historiske udvikling med fordel kunne læses i lyset af kontakten til Nederlandene, mens en lang række studier af Vestjyllands placering i forhold til Nederlandene er sammenfattet i en oversigtsartikel i *Kulturstudier* af etnologen Mette Guldberg.²⁷ Tilsvarende har den tyske historiker Martin Rheinheimer med bogen *Die Insel und das Meer* destilleret frugten af 20 års forskning i, hvordan De Nordfrisiske Øer i Vadehavet har fungeret i kontaktfladerne mellem Danmark, Slesvig-Holsten og Nederlandene.²⁸ Guldberg blev siden hen projektleder for deres fælles større forskningsprojekt om netop kontakterne mellem Danmark og Nederlandene.²⁹

I Norge er kontaktfladerne i særlig grad blevet undersøgt af historiker Sølvi Sogner, der i en række værker har analyseret migrationen mellem Sydnorge og Amsterdam i 16-1700-tallet.³⁰ Arnved Nedkvitne har derimod haft fokus på, hvordan det vestnorske torskefiskeri fandt et marked for klipfisk i Nederlandene allerede fra 1300-tallet, hvor hansestaden Bergen udgjorde det norske handelscentrum, en handel der fortsatte til langt op i 1700-tallet.³¹

I det moderne Nederlandene har kontakterne til Danmark-Norge og videre ind i Østersøen også fungeret som motor for regionalhistoriske perspektiver. For eksempel var det på regionalt frisisk initiativ, at det meget ambitiøse hollandske

22 Heerma van Voss: 'North Sea Culture, 1500-1800'.

23 Heerma van Voss: 'Close Encounters with the Dutch', <https://archieff.socialhistory.org/nl/projects/close-encounters-dutch> (19.03.2020)

24 Heerma van Voss: 'When was the North Sea'.

25 Brand og Müller: *Dynamics of Economic Culture*; Brand: *Trade, Diplomacy and Cultural Exchange*.

26 Christensen: *Maritime kontakter*; Kelsall: *Crisis and Change*; Pajung: *Coasts, Commerce, Contacts and Cultural Exchange*.

27 Guldberg: 'Købmanden, Skipperne og Hollandsfarten'.

28 Rheinheimer: *Die Insel und das Meer*.

29 Se også artiklen af Guldberg m.fl. i dette hæfte.

30 Sogner og van Lottum: 'An Immigrant Community?'; Sogner: 'Popular Contacts'; Sogner: *Ung i Europa*.

31 Nedkvitne: *The German Hansa and Bergen 1100-1600*; Nedkvitne: *Mens bønderne seilte*.

digitaliseringsprojekt Sound Toll Registers Online (www.soundtoll.nl) blev søsat for mere end ti år siden. Her bliver mere end 1,7 mio. skibspassager ud og ind af Østersøen transskriberet og gjort digitalt tilgængelige.³²

Samtidig med udviklingen af dette nordsøsystem blev Danmark i perioden også del af en større, men mindre fasttømret atlantisk økonomi. Atlantens historie har igennem to årtier været et forskningsfelt i hastig udvikling med klare metodiske inspirationer fra globalhistoriske tendenser a la *histoire croisée*. Danske forskere er de senere år i stigende grad begyndt at tænke Danmarks maritime og koloniale historie ind i denne større ramme af udvekslinger.³³

I dag er naturgrundlaget som en dynamisk faktor, der skal med ind i den historiske forskning om Nederlandenes guldalder i stigende grad blevet mainstream, som miljøhistorie er det i det hele taget. Den hollandske historiker Petra van Dams studier af hollandsk ålefiskeri (1998), Poul Holms om de marine ressourcer i Vadehavet (2005), samt Bo Poulsens studier af hollandsk sildefiskeri (2008) var blandt de tidligste studier.³⁴ Igen er der tale om et forskningsfelt, marin miljøhistorie, der fra et pionerstadie har nærmet sig om ikke mainstream så dog en bredt accepteret historiografisk position.³⁵

I de seneste godt ti år der kommet et væld af ny miljøhistorisk forskning, der tager Nederlandenes særlige naturgrundlag seriøst. I *The Frigid Golden Age* analyserer den canadiske historiker Dagomar Degroot de hollandske meritter inden for økonomi, militær, politik og kunst i lyset af den lille istid koldeste periode, det såkaldte *Maunder Minimum* i 1600-tallet.³⁶ Den amerikanske historiker Adam Sundberg har skrevet om samfundets svar på både kvæggpest og stormfloder i 1700-tallet, mens den belgiske historiker Tim Soens har lavet sammenlignende studier af, hvordan nogle dele af kystsamfundene rundt om Nordsøen har været mere modstandsdygtige over for naturkatastrofer end andre.³⁷ Inden for disse emner vil der afgjort være mulighed for at studere nye dansk-nederlandske sammenhænge og forbindelser over tid, idet den type naturkatastrofer ofte er grænseoverskridende i mere end en forstand.

32 Gøbel: 'The Sound Toll'.

33 Heinsen: *Mutiny in the Danish Atlantic World*; Sebro: 'Kreoliseringen af eurocaribierne i Dansk Vestindien'; Gøbel: 'Danske i Det Nederlandske Ostindiske Kompagnis tjeneste'; Simonsen: 'Sovereignty, Mastery, and Law'.

34 Holm, Marboe, Poulsen og MacKenzie: 'Marine Animal Populations'; Holm: 'Human Impacts on Fisheries Resources'; Poulsen: *Dutch Herring an Environmental History*; van Dam: *Vissen in Veenmeren*.

35 Jørgensen, Karlsdóttir, Mårald, Poulsen og Räsänen: 'Entangled Environments'; Schwerdtner Máñez og Poulsen: *Perspectives on Oceans Past*; Poulsen: 'Human Archives'; Holm, Marboe, Poulsen og MacKenzie: 'Marine Animal Populations'.

36 Dagomar Degroot: *The Frigid Golden Age*.

37 Sundberg: *Floods, Worms, and Cattle Plague*; Sundberg: 'Claiming the Past'; Soens: 'Resilient Societies, Vulnerable People'; Soens: 'Flood Security in the Medieval and Early Modern North Sea Area'.

Fælles for den ovenfor nævnte historiografi er, at den fra forskellige oppositionelle synspunkter har vundet fremme, fordi den på en række måder har fungeret som prisme for at forstå, hvordan det har været at leve og dø i Danmark-Norge i lyset fra Nederlandene, der, som det fremgår, har strålet langt i både tid og rum. I de følgende afsnit udfolder vi en række historiske temaer, der stående på skuldrene af den ovennævnte historiografi har tiltrukket sig særlig megen opmærksomhed i de sidste to årtier.

HANDEL OG POLITIK

Handel og (udenrigs)politik går hånd i hånd, når det kommer til relationerne mellem Danmark-Norge og Nederlandene. I middelalderen var de vendiske hansestæder med Lübeck som den fremmeste politiske magt den væsentligste handelspartner for det danske rige og dermed også en af de væsentligste politiske samarbejdspartnere. Dette ændrede sig dog under Kong Hans (1455-1513), som aktivt gik efter et samarbejde med de nederlandske byer fremfor Hansaen. Christian II efterfulgte sin fader ikke bare som konge men også i forhold til relationen til Nederlandene.

Forskningen har siden tilskrevet Christian II og ikke Hans æren for denne tidlige nederlandske forbindelse, givetvis fordi forbindelserne blev langt mere udbygget under Christian II. Særligt er kongens forhold til hans nederlandske elskerinde Dyveke og dennes mor Sigbritt blevet symbol på de nederlandske relationer, og Sigbritts relationer til hoffet efter Dyvekes død har været et populært tema i forskningen. I Christian II's eftermæle – og i danmarkshistorien generelt – er Sigbritt blevet til personificeringen af den nederlandske indflydelse. Sigbritt blev umiddelbart efter Christian II's fald fremstillet i et negativt lys – ligesom monarken selv – men de fik begge oprejsning af C.F. Allen, der i midten af 1800-tallet startede en ny fortælling om Christian II.³⁸ I traditionel norsk historiografi fik Nederlandene og de sidste norske katolikker derimod en helterolle. I forlængelse af Reformationen flygtede den sidste katolske norske ærkebiskop Olav Engelbrektsson til Nederlandene, og han huskes fremdeles som den, der ikke accepterede dansk overherredømme under det, der i en lang periode blev kendt som "400-årsnatten".³⁹

I forbindelse med den samlede fremstilling af dansk-hollandske relationer i 1945 fremhævede Fabricius Sigbritts rolle og benævnte perioden 1517-1523 som den *sigbritiske periode* med henvisning til hendes store indflydelse og den omfattende reception af nederlandske ideer.⁴⁰ Sigbritts rolle er løbende blevet diskute-

38 Jfr. eksempelvis Allen: *De tre nordiske Rigers Historie*.

39 Sicking: 'New Light on the Flight'.

40 Fabricius: 'Den politiske forbindelse mellem Danmark og Nederlandene', 32.

ret af både danske og nederlandske forskere, hvoraf det nyeste bidrag finde i Lars Bisgaards biografiske studie af Christian II.⁴¹

I forlængelse af Sigbritts fortid som handelsmand gør studier af Christian II's forhold til Nederlandene ham som oftest til repræsentant for de nederlandske byers indflydelse på danske købstæder og borgere. Imidlertid peger nyere bidrag af Lars Bisgaard, Christina Lysbjerg Mogensen, Hans Krongaard Kristensen og Bjørn Poulsen på, at den danske konges interesse for de nederlandske købmænd skal ses som udtryk for et ønske om at organisere det danske samfund med afsæt i det nederlandske ud fra en erkendelse af de nederlandske købmænds overlegenhed, en overlegenhed som fortsatte igennem den tidlige moderne periode.⁴²

De hollandske købmænd var for 1600-tallet, hvad Amazon er for det 21. århundrede, markedsførende inden for handel og logistik i en grad, så de blev altdominerende. Fra midten af 1500-tallet og mere end 100 år frem i tid blev mere end to tredjedele af al international fragt i Nordeuropa transporteret på skibe hjemmehørende i den nordlige del af Nederlandene. Næsten 1.000 skibe var i fart for at forsyne de stærkt urbaniserede områder i Nederlandene med fødevarer andetsteds fra. Vin blev importeret fra Frankrig, og eksotiske krydderier fra Østasien, men den vigtigste fjerntrafik var kornhandelen på Østersøen. Det var altafgørende at få korn, mens tømmer fra Norge og Østpreussen blev suppleret af skind fra Rusland. De østgående skibe var ladede med forarbejdede varer ,og ofte sejlede de i ballast. Så stor var fortjenesten ved at hente korn i Europas østlige udkant, at skibene kunne sejle næsten tomme mod øst.⁴³

Dertil kom udviklingen af det Forenede Ostindiske Kompagni (VOC), som blev etableret i 1602 som et statsligt oktrojeret selskab. Som noget nyt beholdt selskabets ledelse indskudskapitalen i selskabets aktiver uendeligt. Til gengæld fik indskyderne aktier som kunne købes og sælges, og ofte er VOC blevet betegnet som verdens første multinationale selskab med begrænset ansvar. Et nyt tiltrækningspunkt for risikovillig kapital var skabt, og risikovillig kapital var der i rå mængder i Nederlandene på det pågældende tidspunkt. Kort efter lancerede englænderne deres eget East India Company (EIC), og over de næste knap 200 år, indtil VOC gik fallit i kølvandet på revolutionskrigene i 1790'erne, formåede både VOC og EIC at erobre både markeder og territorier i Asien.⁴⁴

I Danmark-Norge så Christian IV misundeligt mod Den hollandske Republiks nye påfund. I 1618 tog han derfor initiativ til at etablere Ostindisk Kompagni efter samme model. Men i København var det staten, ikke private investorer, der tilvejebragte hovedparten af den indskudte kapital, og som også var hovedaktio-

41 Bisgaard: *Christian 2.*, særligt side 200ff..

42 Bisgaard: *Christian 2.*; Krongaard og Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*; Mogensen: *Idealstat og Lov*.

43 Van Tielhof: *The 'Mother of all Trades'*.

44 Israel: 'The Dutch Republic'.

nær. Selskabet havde middelmådig succes trods monopol på al handel på Asien og åbningen af Trankebar som handelsstation. I perioden fra 1639 til 1668 blev der slet ikke sendt skibe afsted fra København. I 1729 var det helt slut og selskabet blev likvideret.⁴⁵ Afløseren var klar i 1731 i form af Asiatisk Kompagni, der fik pæn succes med handelen på Kina. Her var VOC en af flere europæiske konkurrenter, men nu var det briterne, der var markedsledende og satte taktstokken i mødet med Kina.⁴⁶

Børsen blev også bygget af Christian IV i det håb, at den rette fysiske infrastruktur for en varebørs ville gavne København som handelsby. Desværre viste det sig umuligt at leje lokalerne ud til det formål, og bygningen blev i stedet brugt til opmagasinering.

Andre steder i det dansk-norske rige har man nok set med større skepsis på de entreprenante hollændere. Både i Danmark og i det sydlige Norge kender man ordet "maskepi". Det er begge steder afledt af det hollandske ord, "Maatschap-pij", der på nederlandsk betyder samfund eller firma.⁴⁷ På dansk og norsk kan det også betyde et sammenrend af mennesker, når det er positivt ment, men i ordets negative betydning er maskepi en intrige eller en uigennemsigtig og dunkel sammensværgelse.⁴⁸

Samme innovative aftryk satte hollænderne på den internationale lovgivning. Med naturretstænkeren Hugo Grotius i spidsen gjorde Den hollandske Republik i starten af 1600-tallet op med Spaniens og Portugals interne deling af verdenshavene. Spanien og Portugal havde groft sagt delt hele verden uden for Europa mellem sig, inklusive havet, der omtaltes som et *Mare Clausum*, et lukket farvand. Herimod argumenterede Grotius for, at man fremover skulle skelne mellem, hvad der var enkelte landes egne lukkede farvande, *Mare Clausum*, og hvad der retteligt skulle betegnes *Mare Liberum*, de frie vande eller som det senere er kendt, internationalt farvand. Her måtte alle sejle frit. Som datidens førende ledende havvendte handelsnation var det en klar fordel at kunne sejle frit i så stor en del af verden som muligt.⁴⁹

Udviklingen i fjernhandel var i det hele taget afgørende for den vækst og produktivitetstigning, som de fleste samfund omkring det nordlige Atlanterhav gennemlevede i den tidlige moderne periode. Store handelsskibe kan med megen ret ses som datidens mest sofistikerede stykke teknologi. I Middelalderen sejlede hansestæderne velstand hjem til de voksende havnebyer langs Nordsøens og Østersøens kyster, og i 1400-tallet erobrede de nederlandske hansestæder nye markeder, da de som de første begyndte at sejle hele vejen uden om Den jyske

45 Brimnes: *Indien*.

46 Asmussen: *Kinafarerne*.

47 Sogner: 'Popular Contacts between Norway and the Netherlands'.

48 Meyer: *Meyers Historiske Fremmedordbog*.

49 Boxer: *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*.

Halvø og direkte ind i Østersøen uden fordyrende omladninger over land via Lübeck. Med nyere, større skibe med flere master tog produktivitetsstigningen fart.⁵⁰

Danmark-Norge profiterede også af den øgede skibstrafik, der passerede igennem de danske stræder. Til gengæld for at sikre, at fremmede landes skibe kunne sejle uskadte gennem de danske farvande, begyndte Erik af Pommern i 1420'erne at opkræve skibstold ved sin borg Krogen, det senere Kronborg. I starten af 1500-årene blev kontrollen udvidet, og der kom told på udvalgte varer som baysalt, rhinskvin og kobber, senere på stort set alle tænkelige varer. Øresundstolden blev hurtigt en lukrativ indtægtskilde for den danske stat i løbet af den tidligt moderne periode, hvor skibstrafikken næsten konstant øgedes, når frases de heftige perioder med krig og pest i midten af 1600-tallet. I de gode år for tolden kunne Kongen inkassere op mod 10% af statens samlede indtægter på denne måde.⁵¹

Kontrollen med indsejlingen til Øresund har været den afgørende forudsætning for, at den danske historiker, Niels Steensgaard har kunnet betegne Kongens riger og lande som et såkaldt "redistributivt imperium". Etableringen af handelsstationer og kanonbådsdiplomati gik ifølge Steensgaard hånd i hånd i lande som Portugal og Danmark. Hollænderne derimod var særligt innovative med deres aktieselskabsform i VOC lige som englænderne med EIC.⁵²

Innovation var også kendetegnende for datidens skibsteknologiske udvikling. Ganske vist var den tidligt moderne periodes teknologi karakteriseret ved en markant stabilitet i forhold til det efterfølgende industrisamfund, men over et århundrede var forbedringer på 10-50 % alligevel markante. Nyere studier har vist, at de hollandske skibe i denne periode var mere rationelt drevne end andre landes. Med dygtige søfolk ombord kunne hollandske redere sejle et fragtskib med en mindre besætning per tonnage gods og dermed billigere, end andre landes handelsflåde. Omkring år 1600 var omkring 40.000 mand beskæftiget i den hollandske handelsflåde, som på det tidspunkt var Europas største. Omkring 10 % af hele landets mandlige arbejdsstyrke var beskæftiget i handelsflåden, et imponerende tal for et land, der var noget mindre end de nært beliggende territorialstater Frankrig og England.⁵³

I slutningen af 1400-tallet og op gennem 1500-tallet var nederlandsk skibsbygning i front, når det gjaldt videreudvikling af skibstyperne *karak* og *kravel*. Ifølge traditionen blev den såkaldte *fløjte* til i 1595 i byen Hoorn ved Zuiderøen nord for Amsterdam, og med den fik hollænderne et næsten kasseformet og

50 Unger: 'Ships and Shipping in the North Sea and Atlantic'.

51 Gøbel: 'The Sound Toll'.

52 Steensgaard: 'Produktion, markedsadfærd og voldsanvendelse'.

53 Lucassen og Unger: 'Shipping, Productivity and Economic Growth'.

slankt og sødygtigt skib, der i løbet af de følgende knap 200 år var en af hjørneste-
nene i den hollandske søfarts succes i europæisk søfart.⁵⁴

I Danmark-Norge blev tidens løsen at kopiere fra verdens maritimteknologi-
ske centrum. De første tegninger, der findes af ror i Danmark, var kopieret fra
nederlandsk materiale. De første danske søkort og de første tiltag til bedre sik-
kerhed til søs i form af Frederik II's fyrvæsen udgjorde i realiteten en implemen-
tering af nederlandsk *know-how*. Fra slutningen af 1600-tallet fik Danmark-Nor-
ge i sit eget søkortvæsen. Fra dette tidspunkt blev konstruktionen af fyrtårne
også domineret af nationale forestillinger om *best practice* snarere end direkte
import.⁵⁵

Først i sidste halvdel af 1600-tallet blev den engelske handelsflåde større end
den hollandske, og op gennem 1700-tallet blev den dobbelt så stor målt på mand-
skab, mens fragtmængderne firdobledes frem mod år 1800.⁵⁶ I det hele taget blev
1700-tallet præget af, at det nye forenede kongedømme af England og Skotland,
Storbritannien. Den dominerende hollandske position på verdensmarkedet og
det europæiske marked blev tilsvarende decimeret.

Den økonomiske magt havde nært følgeskab af militær magt. Mens nogle hol-
landske historikere som De Vries og Van De Woude har pointeret Nederlandenes
succes som et tidligt udtryk for en liberal økonomi med relativt lille grad af told-
barrierer og regulering, ser den engelske historiker David Ormrod succesen som
udtryk for en effektiv statslig intervention i politik og handel. Ormrod har fokus
på, at tidens merkantilistiske politik betød, at ikke mindst den militære beskyt-
telse af egne produktivkræfter var helt central.⁵⁷

Ormrod er dermed ikke så forfærdelig langt fra den magtstatsteori, der vandt
frem ikke mindst i 1980'erne. I Danmark blev Knud J.V. Jespersen i denne pe-
riode en af de fremmeste fortalere for ideen om, at staters succes som stater i
15-1700-tallet hang snævert sammen med deres evne til at opkræve skatter og
mobilisere til krig.⁵⁸ Geoffrey Parker, der i international sammenhæng har været
bannerfører for ideen om Den Militære Revolution som en særlig dynamisk faktor
i samfundsudviklingen, fokuserede i bogen, *The Dutch Revolt*, på det paradoksa-
le i, at de hollandske oprørsstater blev mere og mere velstående, jo flere år de lå i
krig med Det Habsburgske Spanien, og jo flere penge de lånte til selvsamme fjen-
de, der var i konstant pengened. Den ringe kreditværdighed gav nemlig skyhøje
renteindtægter. Nøglen til succes var evnen til at opkræve skat til brug i krig.⁵⁹

Her er Ormrod inde på, at de fremvoksende territorialstater, England og
Frankrig begge havde et politisk-økonomisk potentiale, der oversteg Den Hol-

54 Christensen: *Maritime kontakter*.

55 Thaarup og Olsen: *Nederlandsk i Norden*.

56 Lucassen og Unger: 'Shipping, Productivity and Economic Growth'.

57 Ormrod: *The Rise of Commercial Empires*.

58 Jespersen: *Det europæiske hus*.

59 Parker: *The Dutch Revolt*.

landske Republiks. Flere mennesker, mere jord, og fra midten af 1600-tallet også mere militært isenkram og en større hær. Hollændernes geopolitiske zenit nåede godt nok at være udslagsgivende i forhold til både Torstenssonfejden og i forhold til Karl Gustav-krigene. Ved både Freden i Brømsebro og ved Freden i Roskilde og i København satte hollænderne deres styrke ind på så vidt muligt at hjælpe den tabende part, således at hverken Danmark eller Sverige kunne true den hollandske handelsdominans i Østersøhandelen.⁶⁰

En af de afgørende geopolitiske forudsætninger for, at den danske stat uhindret havde kunnet opkræve told for sejlads gennem Øresund var rigets udstrækning rundt om Øresund. Det ændrede sig som bekendt med tabet af Skåne, men told blev der fortsat opkrævet. Forinden da havde Christian IV i 1630'erne skruet voldsomt op for toldsatserne, for nogle varer resulterede det i en firdobling af tariffen, og indtægterne væltede ind i statskassen som aldrig før. Men særligt hollænderne ville ikke finde sig i at handelen på den måde blev generet. Som led i Kristianopoltraktaten (1645) efter Freden i Brømsebro dikterede hollænderne, at den danske konge ikke længere kunne foranstalte visitation på de skibe, der deklarerede told ved Kronborg på vej ind og ud af Østersøen. Det vil sige, at hvis de hollandske skibskaptajner ikke selv opgav al deres last til tolderne, var der ikke nogen hjemmel til faktisk at tjekke efter på skibet. Desuden fik alle lande reduceret deres toldafgift, så i årene fra 1645-49 faldt den samlede årlige indtjening fra Øresundstolden fra en halv million Rigsdaler til blot 125000 Rigsdaler.⁶¹

Hollændernes intervention i Svenskekrigene og en række legendariske søslag i de første to krige mod England (1652-54 og 1665-67) markerede højdepunktet for republikkens geopolitiske indflydelse. Særligt ydmygende for England var Angrebet i Medway i sommeren 1667, hvor det lykkedes hollænderne at sejle helt op til den engelske flådes hovedkvarter langs Medway, en biflod til Themsen, hvor de uhindret fik ødelagt store dele af den engelske flåde. Men herfra gik det ned ad bakke. Forbundet af den hemmelige engelsk-franske Dover-traktat angreb Ludvig XIV hollænderne fra landsiden, mens England angreb fra søsiden, og Den tredje engelsk-hollandske Krig (1672-74) endte med, at de to fremstormende territorialmagter fik has på store dele af hollændernes koloniale indflydelse. Under den Spanske Arvefølgekrig (1701-14) kom hollænderne igen i klemme mellem de nye stormagter, der spolerede megen af den internationale fjernhandel til ugunst for et land, der som Den Hollandske Republik var stærkt afhængig af international samhandel. Den Store Nordiske Krig (1701-1720) forstærkede problemerne med at holde fast i Østersøhandelen, og herefter var hollændernes tid som den altdominerende søfartsnation i Nordeuropa endeligt forbi.⁶²

60 Rasmussen: 'Magtstat og Enevælde'.

61 Gøbel: 'The Sound Toll'.

62 Israel: 'The Dutch Republic'.

Fragtmængderne forblev på et stabilt højt niveau, men den nye dominerende stormagt på havet, Storbritannien overhalede dem med flere længder. I første halvdel af 1600-tallet var halvdelen af alle skibe, der sejlede ind i Øresund, udgået fra en havn i Den Hollandske Republik. I 1833 var det under 20 procent. Til gengæld var briterne nu stukket af. Næsten halvdelen af de skibe, der i 1833 sejlede ind i Øresund, var afsejlet fra Storbritannien. I midten af 1600-tallet havde det blot været 12 procent. Rollerne var byttet om, men told blev der stadig betalt. Lige indtil USA i 1857 lagde sig i front for en succesfuld kampagne for at få tidens ideer om frihandel til Øresund. Til gengæld for et større engangsbeløb fik alle lande herefter fri passage gennem de danske stræder.⁶³ Helt i Hugo Grotius' ånd blev de danske stræder konverteret til Mare Liberum, for så vidt angår international skibstrafik. Øresundstolden spillede også en vigtig rolle for statens økonomi på en mere indirekte facon, nemlig som sikkerhed i forbindelse med låntagning.

FINANSIERING

Amsterdam og London blev, som inden for så mange andre områder, centrum for det europæiske finansmarked i 1600-tallet, både når det gælder låntagning i fast ejendom og statslån.⁶⁴ 1600-tallets magtstater krævede helt nye indtægter for at finansiere de hurtigt voksende hære, flåder og fæstningsværker. Danmark-Norges udgifter til krig mangedobledes i løbet af 1600-tallet, og skattetrykket 40-dobledes i samme periode.⁶⁵ Alligevel var det nødvendigt at låne i udlandet. Den danske konges riger var med den hollandske historiker, Christiaan van Bochoves ord en "peripheral state:" Den ringe grad af urbanisering, hvor værdierne hovedsageligt blev skabt i den primære sektors landbrug (Danmark) og skovbrug og fiskeri (Norge), satte grænser for evnen til at finansiere en tidligt moderne magtstat. Låntagningen søgte derfor hen, hvor kapitalen var, til Amsterdam.⁶⁶

I Amsterdam var Gabriel Marselis en af de mest velstående købmænd i 1600-tallet, og i 1664 havde han lånt mere end 450.000 Rigsdaler til Frederik III, som den danske konge hovedsageligt havde brugt i den stadige oprustning vendt mod Sverige. Marselisfamilien havde længe hjulpet det danske kongehus. I 1643 stod Gabriel Marselis sammen med sin danskfødte svigersøn og storkøbmand i Hamborg, Albert Baltser Berns for at opbygge Christian IV's flåde. Det skete på deres eget skibsværft i Neustadt i Holsten, som kongen havde tilskyndet dem til at bygge, og hvorfra han bestilte blandt andet sit flagskib Trefoldigheden. Men det var kronisk svært at betale for skibene, så Berns fik i stedet godset Wandsbeck i Holsten som betaling, en erstatning han fandt ganske utilstrækkelig.⁶⁷

63 Gøbel: 'The Sound Toll'.

64 Van Bochove, Deneweth og Zuijderduijn, 'Real Estate and Mortgage Finance'.

65 Ståle Dyrvik: *Norsk Historie 1625-1814*.

66 Van Bochove: 'External Debt and Commitment Mechanisms'.

67 Lauridsen: 'Skibsbyggeri for den danske krone'.

På lignende vis blev Marselis kompensert. Til gengæld for lånene til kongen fik han overdraget et bjergværk i Norge, og en del krongods på Århuseggen, hvor en del stednavne stadig vidner om den hollandske indflydelse. To sønner af Marselis bosatte sig i området, giftede sig og drev godserne Moesgård, Wilhelmsborg, Marselisbog og Constantinsborg.⁶⁸ Fra et finansielt synspunkt var det dog stadig utilfredsstillende at skulle sælge kredit mod sikkerhed i fjerntliggende bjergværker og godser, der ikke nødvendigvis var let omsættelige. Så var det mere attraktivt med sikkerhed i fremtidige indtægter fra Øresundstolden og toldopkrævnin-gen flere steder i Norge.

I anden halvdel af 1600-tallet blev Øresundstolden genstand for en egentlig nyskabelse på finansmarkedet. De hollandske skippere, der havde planer om at besejle Øresund, blev bedt om at indbetale en del af den sum, der skulle erlægges i told til hollandske skatteopkrævere inden afrejsen. Til gengæld fik de en kvittering, de kunne tage med og vise i Helsingør, hvorefter de kunne trække det beløb fra, de havde betalt hjemmefra og således slippe med en lavere toldafgift i Helsingør. Hvis det beløb, der blev opkrævet i Holland en sjælden gang oversteg det beløb, den danske konge skyldte i afdrag, blev det overskydende beløb refunderet. I årene 1658-71 blev der således opkrævet et beløb svarende til en halv million Rigsdaler i de hollandske havnebyer, Amsterdam, Enkhuizen, Hoorn og Medemblik.⁶⁹

I kriseårene i de første årtier af 1700-tallet var det mindre interessant at låne penge i Amsterdam. Fra dansk side kunne man nyde en betydelig fredsdividende efter Store Nordiske Krig, hvorefter det statslige behov for lånefinansiering blev mindre. Samtidig fik København fik sit eget pengemarked med etableringen i 1736 af Kurantbanken, der på baggrund af privat kapitalgrundlag kunne udstede sedler som betalingsmiddel og yde lån til både staten og til private. I anden halvdel af 1700-tallet vendte underskuddet på de offentlige finanser tilbage, og igen vendte staten sig mod Nederlandene. Igen mod sikkerhed i Øresundstolden fik den neutralitetshævdende og relativt pålidelige stat nu gode renter på udlands-lån fra Den Hollandske Republik.⁷⁰ Den politiske økonomi påvirkede også verdens dengang største og mest avancerede fiskeri, det hollandske sildefiskeri.

FISKERI

Den eneste massegodsvare, der blev sendt fra Nederlandene østpå i store mængder, var spegesild. Spegesild var blevet en yndet spise i hele Nordeuropa i Middelalderen, og det store sildefiskeri i Øresund blev hjørnestenen i det store Skåne-marked, hvorfra markederne i hele Nordeuropa blev forsynet med saltede sild. Lejlighedsvis røg silden helt til Norditalien og Paris, og indtil ca. 1400 blev skå-

68 Lauridsen: *Marselis-Konsortiet*.

69 Van Bochove: 'External Debt and Commitment Mechanisms'.

70 Van Bochove: 'External Debt and Commitment Mechanisms'.

nesilden regelmæssigt afsat i Brügge i Flandern.⁷¹ Få årtier efter blev Flandern imidlertid arnestedet for en hidtil uset produktionsmåde, nemlig fabrikket, som bevirkede, at skånesilden blev slået ud af fiskemarkedet i den sydlige del af Nordsøen. I stedet for at sejle ud fra kysten og fiske og så sejle tilbage med den friske fisk, fandt flamlænderne på at sende de såkaldte sildebusser, ombyggede transportskibe, til søs med tønder med salt foruden flere hundreder tomme tønder og mere end en kilometer lange hampegarn. Fiskerne sejlede til Skotlands og Englands kyster, hvor de fiskede fra solnedgang til solopgang. Dagtimerne blev brugt på at rense og salte silden i de medbragte tønder. Som det økonomiske tyngdepunkt flyttede mod nord fra Brügge over Antwerpen til Amsterdam, flyttede det kapitalintensive sildefiskeri med. Millioner af europæere fik på den måde forsyninger af langtidsholdbare spegesild af en hidtil uset høj kvalitet. Fangsten var jo helt frisk, når den blev saltet ned, og de statslige silderegulativer påbød fiskerne kun at bruge den bedste salt, havsalt fra Spanien og Portugal.⁷²

Sildefiskeriet blev også et yndet investeringsobjekt, de fik statslige privilegier, og verdens dengang stærkeste flåde, den hollandske, beskyttede kvit og frit de op mod 800 sildebusser.⁷³ Både kapere fra Dunkerque og Den Hollandske Republiks ofte fjendtligt sindede nabostater Frankrig, Spanien og England kunne finde på at angribe sildeflåden.⁷⁴

En af de økonomiske sektorer, hvor krig og ufred i Nordsøen havde den største negative effekt på Den Hollandske Republik, var Nordsøens sildefiskeri. Hver gang, der havde været krig, blev den eksportorienterede sektor ramt af svigtende afsætningsmuligheder, og i flere omgange under krigene med England og under Den Spanske Arvefølgekrig var det slet og ret for farligt at fiske. Det fik branchen syn for i starten af sidstnævnte krig, hvor den franske krigsflåde opbragte og sænkede mere end 100 sildebusser på en gang. I de derpå følgende fiskesæsoner er det tydeligt i fangststatistikkerne, at der manglede 100 bussers fangst.⁷⁵

En anden grund til, at sildefiskeriet i 1700-tallet var i stærk tilbagegang var, at der langs kysterne ved de andre lande ved Nordsøen kom perioder med meget store forekomster af sild tæt ved kysten. De kunne således fanges langt billigere. I nogle perioder var der kystnære fangstmuligheder i Skotland, til andre tider i Vestnorge og i Bohuslen, der blev svensk i 1658 og har været det siden. Det var ikke ét andet fiskeri, der endte med at slå hollænderne af banen men derimod svigtende efterspørgsel efter spegesild af høj kvalitet, hvis man måler det som produktion per indbygger. Mens speget, saltet og røget fisk havde været en afgørende komponent i kosten i Senmiddelalderen, hvor hele Europa fastede mange

71 Jahnke: *Das Silber des Meeres*.

72 Poulsen: *Dutch Herring an Environmental History*.

73 Poulsen: *Dutch Herring an Environmental History*.

74 Sicking og van Vliet: 'Our Triumph of Holland'.

75 Poulsen: *Dutch Herring an Environmental History*.

dage om året, steg efterspørgslen i 1600-tallet i stedet på frisk fisk, særligt i Vesteuropa. Op gennem 1800-tallet blev Europas spegesild derfor i stadig stigende grad solgt i Østpreussen, i det nuværende Polen og i Rusland, hvor den langtidsholdbare fisk var god at have på lager i de lange vintre.⁷⁶

De hollandske spegesild var ikke blot appetitvækkende, de vakte også misundelse. Som en anonym britisk kommentator skrev i 1734, optrådte de hollandske fiskere som flittige bier, der sugede honning ud af de skotske og engelske kyster. Blikket mod den hollandske succes førte da også til, at stort set alle lande med adgang til Nordsøen forsøgte at imitere den hollandske produktionsform med store fabriksskibe fra slutningen af 1500-tallet og helt frem til midten af 1800-tallet. Mindst 41 gange forsøgte man i England, Preussen, Frankrig, Sverige, Skotland, Flandern (De Østrigske Nederlande) – og Danmark-Norge at etablere en succesrig sildeflåde efter hollandsk forbillede.⁷⁷

Efter et par halvhjertede forsøg i 1600-tallet kom der gang i hele to sildekompagnier i sidste del af 1700-tallet. I 1767 fik den driftige købmand, plantageejer og finansminister Heinrich Schimmellmann privilegium på at oprette et kompagni i Altona, som skulle tage konkurrencen op med hollænderne. Med Schimmellmanns mange penge og kontakter i ryggen lykkedes det at få en flåde på 28 skibe i gang med fiskeriet. Skibene blev formentlig købt i Nederlandene, hvorfra mandskabet også blev rekrutteret. Selskabet havde dog svært ved at få økonomien til at løbe rundt, så allerede i 1781 blev sildekompagniet lagt ind under det såkaldte Canal-kompagniet, der dog også fik problemer og blev likvideret i 1792. Fiskeriet fortsatte dog for private midler, men da fiskerflåden i 1807 blev taget af englænderne i forbindelse med deres erobring af Helgoland, var det endegyldigt slut.⁷⁸

Nordmændene kom tættest på at drive et fiskeri efter hollandsk forbillede. I 1770 drev Lund-familien i Farsund et fiskerkompagni med 12 aktive sildebusser. De gode konjunkturer i forbindelse med Den Florissante Handelsperiode kom også Farsundkompagniet til gavn, og i 1804 besluttede den danske stat at investere godt 60.000 Rigsdaler. Det udvidede kapitalgrundlaget med omkring 50%, og kompagniet fik navnet *Kongelige Farsunds Fiskerier Institut*. I lighed med fiskeriet fra Altona, kom Englandskrigen 1807-1814 på tværs for det sydnorske kompagni, og da freden satte ind i 1814, var det svært at komme på fode igen. Ikke mindst fordi den såkaldte vestnorske sild nu begyndte at vise sig i store mængder lige ud for Vestnorges kyst, og så var der ikke længere nogen forretning i at udruste dyre skibe til at sejle til Shetlandsøerne, Orkneyøerne og Skotland for at hente sild.⁷⁹

En sammenlignende analyse af de 41 kendte forsøg på at producere sild på samme måde, som hollænderne, pointerer, at det kun var hollænderne, der havde

76 Poulsen: *Dutch Herring an Environmental History*.

77 Poulsen: 'Imitation in European Herring Fisheries'.

78 Poulsen: 'Imitation in European Herring Fisheries'.

79 Poulsen: 'Imitation in European Herring Fisheries'.

den nødvendige *know-how* til at udnytte den teknologi, som nok så mange kompagnier ellers købte sig adgang til. Hollænderne fangede simpelthen kontinuerligt 30-40% flere sild per båd per sæson end de næstdygtigste konkurrenter formåede.⁸⁰

MIGRATION

Migration har som fænomen nydt stor opmærksomhed i forskningen på tværs af Nederlandene, Danmark-Norge og videre ud i verden, og det med god grund. Som tidligt moderne forskningsfelt er det interessant af flere grunde.

For det første har den transnationale vandrings af arbejdskraft mellem Nederlandene og Danmark-Norge været særdeles omfattende i et næsten hvilken som helst perspektiv.⁸¹ Som markedsførende kunne hollandske redere tilbyde en højere løn for sømændene, og særligt Amsterdam blev i perioden fra 1550-1700 en magnet for søfolk fra stort set hele Nordeuropa. Stort set fordi England med centrum i London blev sit eget centrum for tiltrækning af arbejdskraft fra De Britiske Øer, efterhånden som England i sidste halvdel af 1600-tallet blev en kolonimagt med egne globale ambitioner. I det hele taget blev denne periode præget af historisk store internationale arbejdskraftsvandringer. Ofte fremhæves årtierne frem mod 1. Verdenskrigs udbrud som præget af særlig stor migration i europæisk sammenhæng, men i 1600-tallet var der stort set lige så stor international migration, når man tager det langt lavere befolkningstal in mente. Med stor købekraft, relativt høje lønninger og stærkt stigende efterspørgsel efter især lavtlønsjob som tjenestefolk og risikobetonede jobs som sømænd blev Amsterdam centrum for omfattende migration. I landene omkring Nordsøen levede der omkring år 1550 ca. 35.000 mennesker i et andet land end det, hvor de var født. I den følgende periode tog migrationen fart. Omkring år 1600 var 180.000 bosiddende i et andet land, end de var født i, og 50 år senere var antallet fordoblet, hvorefter det aftog gradvist i 1700-tallet, så der omkring år 1800 kun var ca. 87.500, der var flyttet til et andet land. Den langt overvejende del af migranterne i den tidligt moderne periode søgte mod Holland for at arbejde, mens London også trak en del, bare ikke fra kontinentet.

For det andet har den i en global sammenhæng været usædvanligt stor for sin tid. De hollandske historikere, Leo og Jan Lucassen mener ligefrem, at den transnationale udveksling af arbejdskraft i den tidligt moderne periode er en væsentlig faktor for, at de nordvesteuropæiske økonomier fik så megen vind i sejlene sammenlignet med Kina, periodens andet store økonomiske kraftcenter. Argumentet er, at i den kritiske periode, hvor Europa for alvor profiterede af øget økonomisk output, var der relativt stor transnational bevægelighed for arbejdskraften

80 Poulsen: 'Imitation in European Herring Fisheries'.

81 Van Lottum: *Across the North Sea*.

blandt lavtlønnede. I Kina derimod, hvor der også var stor migration, var der ikke lige så mange jobsøgende personer, der selv kunne søge frit, hvorhen de ville.⁸²

For det tredje har den megen udveksling af arbejdskraft mellem landene i Nordvesteuropa været en helt konkret forudsætning såvel som mulighed for kulturel udveksling og gensidig inspiration. Hvis man skal forstå kulturarven mange steder i Danmark og Norge, er det nødvendigt at tænke de nederlandske forbindelser ind.

KUNST

Det i dag vel nok mest synlige og håndgribelige levn fra mødet med Nederlandene i Danmark og Norge i dag er den nederlandske renæssance inden for kunst og arkitektur. Et af de tidligste eksempler på kontaktfladerne mod sydvest er Christian II's store interesse for at lade sig portrættere. Christian II's portrætter har været genstand for flere kunsthistoriske analyser, hvoraf Anders Svarres *Christiern II i samtidens billedkunst* fra 1953 blev skoledannende, men nyere forskning har understreget portrætterne som en del af de bredere nederlandske forbindelser og ikke mindst placeret dem i en politisk sammenhæng.⁸³

Interessen for nederlandsk kunst og ikke mindst kunstens brug til politisk positionering fortsatte med Christian IIs efterfølgere, hvor særligt Frederik II og Christian IV har efterladt sig tydelige spor i form af slottene Kronborg, Frederiksborg Slot og Rosenborg Slot foruden Børsen og Holmens Kirke. Disse konger regerede i en periode, hvor nederlandsk kunst og arkitektur generelt bredte sig i Europa, hvilket er beskrevet i den akademiske bogserie *Architectura Moderna* publiceret af Brepols. Her er hovedvægten bl.a. på de nederlandske immigranter og omrejsende købmænds rolle som kulturbærere og vidensformidlere. Et godt eksempel herpå er studiet af Pieter Isaacs, en nederlandsk maler bosiddende i Helsingør, som senere blev rekrutteret af svenskerne til at spionere mod Danmark.⁸⁴ Dette synspunkt har i udpræget grad påvirket den danske forskning i emnet, hvor publikationer som *Reframing the Danish Renaissance: Problems and Prospects in a European Perspective* sammenkæder dansk kunst og arkitektur med indvandrede kunstnere, arkitekter og håndværkere fra Nederlandene.⁸⁵

Denne omfattende interesse for immigranter som repræsentanter for kunsten har ført til en række detailstudier af enkeltpersoner eller familier, der hermed bliver gjort til repræsentant for mere omfattende kunstneriske tendenser i kunsten i det danske rige, særligt i slutningen af 1500-tallet og starten af 1600-tallet.⁸⁶

82 Lucassen og Lucassen: 'The Mobility Transition Revisited'.

83 Svarre: *Christiern II i Samtidens Billedkunst*; Poulsen (red.): *Magt og Afmagt*. Se også Poulssens bidrag i dette nummer.

84 Keblusek og Noldus (red.): *Double Agents*; Noldus og Roding (red.): *Pieter Isaacs*.

85 Andersen, Johannsen og Johannsen (red.): *Reframing the Danish Renaissance*.

86 Johannsen og Johannsen: *Ny Dansk Kunsthistorie*. Se også Mogensens bidrag i dette nummer.

Mens rigets fyrster nok var de største forbrugere af de rige kunstneriske frembringelser fra Nederlandene, kunne adelen og velstående borgere også være med. De aalborgensiske købmænd, man kan stifte bekendtskab med andetsteds i nærværende hæfte, kunne alle kigge beundrende på byens allerstørste købmand, Jens Bangs stenhus i nederlandsk renæssancestil, der tårnede sig op langs Aalborgs flodhavn i Østerå.⁸⁷ Også talrige herregårde i Danmark bærer mindelser om den nederlandske inspiration, både når det gælder byggestil og interiør. Eksempler finder man bl.a. på herregården Gammel Estrup på Djursland, der i midten af 1600-tallet var en af Christen Skeels mange besiddelser. Skeel lod den danske maler Abraham Wuchters, der var af nederlandsk afstamning, afbilde sig selv og hustruen Birgitte Rosenkrantz. På samme måde som inden for andre sektorer i samfundet, såsom de maritime erhverv, blev også kostbar kunst efterhånden skabt af danske kunstnere, om end stadig i lyset af den nederlandske renæssance. Samme gods' måske mest eksklusive stykke kunst er imidlertid en serie på otte fint vævede gobeliner fra 1600-tallets slutning, og den kunst var endnu ikke blevet luret af. Godsejer Jørgen Skeel har formentlig bestilt vægtæpperne hos flamske vævere, der på daværende tidspunkt arbejdede i Danmark.⁸⁸

KONKLUSION

Danmark-Norge var i flere århundreder tæt knyttet til Nederlandene både kulturelt, økonomisk, politisk og teknologisk. I starten af 1500-tallet regerede Kong Hans og siden Christian II over en række riger og lande som i stærkt stigende omfang orienterede sig mod Nederlandene. I første omgang mod et af Det Habsburgske Imperiums mest velstående og fremgangsrige, moderne områder. Efterhånden som de selvbevidste provinser mod nord rev sig løs og skabte Den Hollandske Republik, blev forholdet mellem Danmark-Norge og Nederlandene præget af, at det var hollænderne, der svingede taktstokken som Nordeuropas politiske og økonomiske stormagt i de første to tredjedele af 1600-tallet. Herfra kom ny maritim teknologi, ny lovgivning, ny kunst, nye måder at låne penge på, nye måder at fiske på, og overlegne måder at slås og handle til søs på. Til gengæld sendte Danmark-Norge råvarer til Nederlandene i form af tømmer, klipfisk, kvæg og korn. Billig arbejdskraft særligt inden for søfart, men også tjenestepiger var ligeledes efterspurgt, mens højt specialiseret og dyr arbejdskraft inden for kunst og teknologi flyttede den anden vej.

En lignende tiltrækningskraft har denne tidligt moderne guldalder haft på moderne historikere fra en lang række lande i mere end et halvt århundrede. Den professionelle moderne historieforskning udfoldede sig i sin klassiske form inden for de rammer, nationalstaten udstak fra 1800-tallets midte og frem til i dag. Måske er det en af grundene til, at tiden før år 1800 har så stor fascinationskraft

87 Se Ørnbjergs bidrag i dette nummer.

88 Nielsen: 'Interiør Og Inventar'.

for andre oppositionelle måder at skrive historie på. Her er der, som vi har vist i det ovenstående, et realhistorisk alternativ at skrive op mod. Tiden fra ca. år 1500, hvor verden blev større både samfundsmæssigt, geografisk og som rum for forestillingsverdener, hvor de nye magtstater vandt frem, er tilfældigvis også den fase, hvor Nederlandene var et af Europas mest indflydelsesrige centre. Derfor kan man med fordel skrive historier om den tidligt moderne periode, som indtager kontaktflader og sammenhænge ind og ud af Nederlandene.

LITTERATUR

- Allen, C.F.: *De tre nordiske Rigers Historie under Hans, Christiern den Anden, Frederik den Første, Gustav Vasa, Grevefeiden 1497-1536*, bind 2, 1, København: Forlaget af den Gyldendalske Boghandel, 1865.
- Allen, Robert C.: *The British Industrial Revolution in Global Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009. DOI: 10.1017/cbo9780511816680.
- Andersen, Michael, Birgitte Bøggild Johannsen og Hugo Johannsen (red.): *Reframing the Danish Renaissance: Problems and Prospects in a European Perspective, Paper from an international Conference in Copenhagen 28 September-1 October 2006*, København: Nationalmuseet, 2011.
- Asmussen, Benjamin: *Kinafarerne: Mellem kejserens Kina og kongens København*, Maritim Kontakt, 41, København: Gads Forlag/Museet for Søfart, 2019.
- Baudet, Ernest Henri Philippe: *Het Nederlands Belang Bij Indië*, 90, Utrecht: Spectrum, 1983.
- Bisgaard, Lars: *Christian 2.: En biografi*, København: Gads Forlag, 2019.
- Boxer, Charles R.: *The Dutch Seaborne Empire 1600-1800*, London: Penguin Books, 1965.
- Brand, Hanno (red.): *Trade, Diplomacy and Cultural Exchange: Continuity and Change in the North Sea Area and the Baltic C. 1350-1750*, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2005.
- Brand, Hanno og Leos Müller (red.): *The Dynamics of Economic Culture in the North Sea and Baltic Region: In the Late Middle Ages and Early Modern Period*, Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007.
- Braudel, Fernand: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, vol. I, Berkeley: University of California Press, 1972.
- Brimmes, Niels: *Indien-Tranquebar, Serampore og Nicobarerne*, København: Gads Forlag, 2017.
- Christensen, Asger Nørlund: *MMaritime kontakter mellem den danske konges riger og Nederlandene i den tidlige moderne periode*. Ph.d.-afhandling fra Syddansk Universitet, 2019.
- Crosby, Alfred W.: *Children of the Sun*, New York: W.W. Norton, 2006.
- Dauids, Karel og Jan Lucassen: *A Miracle Mirrored: The Dutch Republic in European Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- De Moor, Tine og Jan Luiten van Zanden: 'Girl power: the European marriage pattern and labour markets in the North Sea region in the late medieval and early modern period', *The Economic History Review*, 63 (1), 2010, 1-33.
- De Vries, Jan og Ad van der Woude: *The First Modern Economy: Success, Failure, and Perseverance of the Dutch Economy, 1500-1815*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Degroot, Dagomar: *The Frigid Golden Age: Climate Change, the Little Ice Age, and the Dutch Republic, 1560-1720*, Cambridge: Cambridge University Press, 2018. DOI: 10.1017/9781108297639.
- Dyrvik, Ståle: *Norsk Historie 1625-1814*, Det Norske Samlaget, 1999.
- Fabricius, Knud: 'Den politiske forbindelse mellem Danmark og Nederlandene'. I Knud Fabricius, L.L. Hammerich og Vilhelm Lorenzen (red.) *Holland og Danmark*, bind 1, København: Jespersen og Pios forlag, 1945, 11-133.
- Gøbel, Erik: 'Danske i det nederlandske ostindiske kompagnis tjeneste i det 17. århundrede.' *M/S Museet for Søfarts Årbog*, 62, 2003, 7-30.
- Gøbel, Erik: 'The Sound Toll Registers Online Project, 1497-1857', *International Journal of Maritime History*, 22 (2), 2010, 305-324.

- Guldberg, Mette: 'Købmanden, skipperne og hollandsfarten. Varer fra Holland til Jylland i 1700-tallet'. *Kulturstudier. Dansk Tidsskrift for Kulturhistorie, Etnologi, Folkloristik og Lokalhistorie*, 2014, 75-102, DOI: 10.7146/ks.v5i1.18614
- Heinsen, Johan Lund: *Mutiny in the Danish Atlantic World: Convicts, Sailors and a Dissonant Empire*, Bloomsbury Publishing, 2017, DOI: 10.5040/9781350027381.
- Hellema, Duco Andele: *Buitenlandse Politiek Van Nederland*, Utrecht: Spectrum, 1995.
- Heerma van Voss, Lex: 'When was the North Sea', *Bridging Troubled Waters: Conflict and Co-Operation in the North Sea Region Since 1550*, 83-111.
- Heerma van Voss, Lex: 'Close Encounters with the Dutch', <https://archieff.socialhistory.org/nl/projects/close-encounters-dutch>. (19.03.2020)
- Heerma van Voss, Lex: 'North Sea Culture, 1500-1800'. I J.Roding, J. og L.Heerma Van Voss (red.): *The North Sea and Culture*, Hilversum: Verloren, 1996, 21-40.
- Holm, Poul: 'Human Impacts on Fisheries Resources and Abundance in the Danish Wadden Sea, c1520 to the Present', *Helgoland Marine Research*, 59 (1), 2005, 39-44. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10152-004-0205-3>
- Holm, Poul: 'Havskab og Kystkulturer', *Den Jyske Historiker*, 68, 1995, 36-50.
- Holm, Poul: *Kystfolk : kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca. 1550-1914*, Esbjerg: Aarhus Universitet/ Fiskeri- og Søfartsmuseet, 1991.
- Holm, Poul, Anne Husum Marboe, Bo Poulsen og Brian R. MacKenzie: 'Marine Animal Populations: 'A New Look Back in Time'', *Life in the World's Oceans*, 2010, 1-24. DOI: 10.1002/9781444325508.ch1.
- Israel, Jonathan I.: 'The Dutch Republic: its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806'. I *The Oxford History of Early Modern Europe*, Oxford: Oxford University Press, 1995.
- Jacks, David S.: 'Market Integration in the North and Baltic Seas, 1500-1800', *Journal of European Economic History*, 33 (3), 2004, 285-329.
- Jahnke, Carsten: *Das Silber des Meeres : Fang und Vertrieb von Ostseehering zwischen Norwegen und Italien (12.-16. Jahrhundert)*, Quellen Und Darstellungen Zur Hansischen Geschichte, Neue Folge, Band 49, Köln: Böhlau Verlag, 2000.
- Jespersen, Knud J.V.: *Det Europæiske Hus: Stat og Nation*, København: Gyldendal, 1992.
- Johannsen, Birgitte Bøggild og Hugo Johannsen: *Ny Dansk Kunsthistorie: Bind 2 Kongens Kunst*, København: Kunstbogklubben, 1993.
- Jørgensen, Finn Arne, Unnur Birna Karlsdóttir, Erland Mårald, Bo Poulsen og Tuomas Räsänen: 'Entangled Environments: Historians and Nature in the Nordic Countries.' *Historisk Tidsskrift* 92 (1), 2013, 9-34.
- Keblusek, Marika og Badeloch Vera Noldus (red.): *Double Agents: Cultural and Political Brokerage in Early Modern Europe*, Leiden: Brill, 2011, DOI: 10.1163/ej.9789004202696.i-280.
- Kelsall, Philip: *Crisis and Change: The Development of Dutch-Danish Maritime Trade 1639-1755*. Historisk Afdeling, Aarhus Universitet, 2007.
- Kristensen, Hans Krøngaard og Bjørn Poulsen: *Danmarks byer i middelalderen*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2016.
- Lauridsen, John T.: *Marselis konsortiet : en studie over forholdet mellem handelskapital og kongemagt i 1600-tallets Danmark*, Aarhus: Jysk Selskab for Historie, 1987.
- Lauridsen, John T.: 'Skibsbyggeri for den danske krone i Neustadt i 1640'erne', *M/S Museet for Søfarts Årbog*, 41, 1982, 70-83.
- Lucassen, Jan og Leo Lucassen: 'The Mobility Transition Revisited, 1500-1900: What the Case of Europe can Offer to Global History', *Journal of Global History*, 4 (3), 2009, 347-377. DOI: 10.1017/s174002280999012x.
- Lucassen, Jan og Richard W. Unger: 'Shipping, Productivity and Economic Growth.' I Richard W. Unger (red.): *Shipping and Economic Growth 1350-1850*, Leiden: Brill, 2011, 1-44. DOI: 10.1163/ej.9789004194397.i-464.7.
- Meyer, Ludvig: *Meyers Historiske Fremmedordbog*, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, <https://meyersfremmedordbog.dk/> (03.04.2020).
- Mogensen, Christina Lysbjerg: *Idealstat og Lov: En analyse af Embedsmandsstaben i Christian II's Land- og Bylov (1522)*, ph.d.-afhandling fra Aarhus Universitet, 2017.

- Nedkvitne, Arnved: *Mens bønderne seilte og jægterne for: nordnorsk og vestnorsk kystøkonomi 1500-1730*, Oslo: Universitetsforlaget, 1988.
- Nedkvitne, Arnved: *The German Hansa and Bergen 1100-1600*, Köln: Böhlau Verlag, 2014.
- Nielsen, Vibeke: 'Interiør Og Inventar.' I N. J. Israelsen, Frits Nicolaisen, Vibeke Nielsen og Jens Donner (red.): *Gammel Estrup*, Randers: Randers Amts Historiske Samfund, 1993.
- Noldus, Badeloch Vera og Juliette Roding (red.): *Pieter Isaacs (1568-1625): court painter, art dealer and spy*, Turnhout: Brepols, 2007.
- Ormrod, David: *The Rise of Commercial Empires: England and the Netherlands in the Age of Mercantilism, 1650-1770*, vol. 10, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Pajung, Stefan: *Coasts, Commerce, Contacts and Cultural Exchange: A Study on the Existence of Coastal Cultures in Two Danish Coastal Regions 1400-1650*, Roskilde Universitet, 2010.
- Parker, Geoffrey: *The Dutch Revolt*, London: Allen Lane, 1977.
- Poulsen, Bo: *Dutch Herring an Environmental History, C. 1600-1860*, Amsterdam: Aksant Publishers, 2008.
- Poulsen, Bo: 'Human Archives: Historians' Methodologies and Past Marine Resource Use'. I Kathleen Schwerdtner Máñez og Bo Poulsen (red.): *Perspectives on Oceans Past: A Handbook of Marine Environmental History*, Dordrecht: Springer, 2016, 71-87. DOI: 10.1007/978-94-017-7496-3_5.
- Poulsen, Bo: 'Imitation in European Herring Fisheries, C. 1550-1860', *Scandinavian Journal of History*, 41 (2), 2016, 185-207. DOI: 10.1080/03468755.2016.1155853.
- Poulsen, Hanne Kolind (red.): *Magt og Afmagt/Pictures and Power: Christian II's Billedpolitik/the Visual Politics of Christian II The Visual Politics of Christian II*, København: Statens Museum for Kunst, 2017.
- Prak, Maarten: *The Dutch Republic in the Seventeenth Century: The Golden Age*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Rasmussen, Carsten Porskrog: 'Magtstat Og Enevælde'. I Steen Busck og Henning Poulsen: *Danmarks Historie i Grundtræk*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2011, 161-184.
- Rheinheimer, Martin: *Die Insel und das Meer: Seefahrt und Gesellschaft auf Amrum 1700-1860* Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2016.
- Schwerdtner Máñez, Kathleen og Bo Poulsen (red.): *Perspectives on Oceans Past: A Handbook on Marine Environmental History*, Dordrecht: Springer, 2016. DOI: 10.1007/978-94-017-7496-3.
- Sebro, Louise: 'Kreoliseringen af Eurocaribierne i Dansk Vestindien: Sociale Relationer og Selvpfattelse', *Fortid og Nutid*, 2, 2005, 83-102.
- Sicking, Louis: 'New Light on the Flight of Archbishop Olav Engelbrektsson: A Watershed in Norwegian History'. I Louis Sicking, Harry de Bles og Erlend des Bouvrie (red.): *Dutch Light in the 'Norwegian night': Maritime Relations and Migration Across the North Sea in Early Modern Times*, Hilversum: Verloren, 2004.
- Sicking, Louis og Adri P. Van Vliet: "'Our Triumph of Holland': War, Violence, and the Herring Fishery of the Low Countries, C. 1400-1650". I Louis Sicking og Darlene Abreu-Ferreira: *Beyond the Catch*, The Northern World, vol. 41, Leiden: Brill, 2009, 337-364, DOI: 10.1163/ej.9789004169739.i-422.97.
- Simonsen, Gunvor: 'Sovereignty, Mastery, and Law in the Danish West Indies, 1672-1733', *Itinerario* 43 (2), 2019, 283-304, DOI: 10.1017/s0165115319000275.
- Soens, Tim: 'Flood Security in the Medieval and Early Modern North Sea Area: A Question of Entitlement?', *Environment and History*, 19 (2), 2013, 209-232. DOI: 10.3197/096734013x13642082568651.
- Soens, Tim: 'Resilient Societies, Vulnerable People: Coping with North Sea Floods before 1800', *Past & Present*, 241 (1), 2018, 143-177. DOI: 10.1093/pastj/gty018.
- Sogner, Sølvi og van Lottum, Jelle: 'An Immigrant Community? Norwegian Sailors and their Wives in 17th-Century Amsterdam', *The History of the Family* 12 (3), 2007, 153-168.
- Sogner, Sølvi, 'Popular Contacts between Norway and the Netherlands in the Early Modern Period'. I Juliette Roding og Lex Heerma Van Voss (red.): *The North Sea and Culture (1550-1800)*, Hilversum: Verloren, 1996.
- Sogner, Sølvi: *Ung i Europa: Norsk Ungdom Over Nordsjøen Til Nederland i Tidlig Nytid*, Oslo: Universitetsforlaget, 1994.

- Steensgaard, Niels. 'Produktion, markedsadfærd og voldsanvendelse i den europæiske ekspansion'. I Carsten Due-Nielsen, Knud J.V. Jespersen, Leon Jespersen og Anders Monrad Møller (red.): *Struktur og Funktion. Festskrift til Erling Ladewig Petersen*, Odense: Odense Universitetsforlag, 1994, 115-127.
- Sundberg, Adam: 'Claiming the Past: History, Memory, and Innovation Following the Christmas Flood of 1717', *Environmental History*, 20 (2), 2015, 238-261, DOI: 10.1093/envhis/emv002.
- Sundberg, Adam David: *Floods, Worms, and Cattle Plague: Nature-Induced Disaster at the Closing of the Dutch Golden Age, 1672-1764*, University of Kansas, 2015.
- Svarre, Anders. *Christiern II i Samtidens Billedkunst*, København: Privattryk a/s H. Matzens Clicheanstalt, 1953.
- Thaarup, Thorbjørn og Claus Rohden Olsen: *Nederlandsk i Norden : den nederlandske teknologiske indflydelse på renessansens maritime Skandinavien*, Maritim Kontakt vol. 35, Kontaktudvalget for Dansk Maritim Historie- og Samfundsforskning, 2012.
- Unger, Richard W.: 'Ships and Shipping in the North Sea and Atlantic, 1400-1800', *Variorum Collected Studies Series*, 1997, 5-135. DOI: 10.4324/9780429426902.
- van Bavel, Bas J.P. og Jan Luiten van Zanden: 'The Jumpstart of the Holland Economy during the Late Medieval Crisis, c. 1350 - c. 1500', *The Economic History Review*, 57 (3), 2004, 503-532, DOI: 10.1111/j.1468-0289.2004.00286.x.
- van Bochove, Christiaan: *The Economic Consequences of the Dutch: Economic Integration Around the North Sea, 1500-1800*, vol. 2, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008.
- van Bochove, Christiaan: 'External Debt and Commitment Mechanisms: Danish Borrowing in Holland, 1763-1825', *The Economic History Review*, 67 (3), 2014, 652-677. DOI: 10.1111/1468-0289.12050.
- van Bochove, Christiaan, Heidi Deneweth og Jaco Zuijderduijn: 'Real Estate and Mortgage Finance in England and the Low Countries, 1300-1800', *Continuity and Change*, 30 (1), 2015, 9-38, DOI: 10.1017/s0268416015000107.
- van der Burg, Martijn, Manon van der Heijden, Elise van Nederveen Merkerk og Griet Vermeesch: 'Introduction'. I Manon van der Heijden, Elise van Nederveen Merkerk, Griet Vermeesch og Martijn van der Burg (red.): *Serving the Urban Community: The Rise of Public Facilities in the Low Countries*, Amsterdam: Aksant Academic Publishers 2009, 7-20.
- van Dam, Petra J.E.M.: *Vissen in Veenmeren: De Sluisvisserij Op Aal Tussen Harlem En Amsterdam En De Ecologische Transformatie in Rijnland 1440-1530*, Hollandse Studien vol. 34, Hilversum: Verloren, 1998.
- van der Heijden, Manon: 'Conflict and Consensus: the Allocation of Public Services in the Low Countries 1500-1800'. I Manon van der Heijden, Elise van Nederveen Merkerk, Griet Vermeesch og Martijn van der Burg (red.): *Serving the Urban Community: the Rise of Public Facilities in the Low Countries*, Amsterdam: Aksant Academic Publishers, 2009, 21-41.
- van Lottum, Jelle: *Across the North Sea: The Impact of the Dutch Republic on International Labour Migration, c. 1550-1850*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.
- van Steensel, Arie, 'Noblemen in an Urbanised Society: Zeeland and its Nobility in the Late Middle Ages', *Journal of Medieval History*, 38 (1), 2012, 76-99, DOI: 10.1080/13044184.2011.646743.
- van Tielhof, Milja: *The 'Mother of all Trades': The Baltic Grain Trade in Amsterdam from the Late 16th to the Early 19th Century*, Leiden: Brill, 2002.
- van Zanden, Jan Luiten: 'The 'revolt of the Early Modernists' and the 'first Modern Economy': An Assessment', *The Economic History Review* 55 (4), 2002, 619-641, DOI: 10.1111/1468-0289.00234.
- Wallerstein, Immanuel: *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*, vol. 1, Oakland: University of California Press, 1974.
- Ward, J.P.: *The Cities and States of Holland (1506-1515)*, Leiden University, 2001.

BO POULSEN
PROFESSOR, DR. PHIL.
INSTITUT FOR POLITIK OG SAMFUND
AALBORG UNIVERSITET
BPOULSEN@DPS.AAU.DK

CHRISTINA LYSBJERG MOGENSEN
PH.D. I HISTORIE
CHRISTINA.LYSBJERG.MOGENSEN@GMAIL.COM

ABSTRACT (UK)

Relations between the Danish monarchy and the Netherlands, ca. 1500-1800

Bo Poulsen and Christina Lybjerg Mogensen

During the Early Modern Era (1500-1800), the dual Kingdom of Denmark and Norway was closely connected to The Netherlands. In the first decades of the 1500s, the realm of King Hans and King Christian II became increasingly oriented towards the Low Countries, then under the control of the Habsburg Empire. With the independence of the Northern seven provinces and the Rise of The Dutch Republic in the 1600s, the Dutch influence grew, and few aspects of the social, economic, cultural and political life of Denmark-Norway were left untouched by the dominant Dutch.

Trade was a central cornerstone of the Dutch-Danish-Norwegian connections, yet this article also assesses the historiography of the international labour migration ranging from low-paid maids and common sailors to highly specialized artists, merchants and civil servants. The transfers of know-how and technology, of production, power politics and network configuration, were all central components of how fisheries, finances, and fine arts developed in Denmark-Norway in light of the Dutch. We further assess how the Dutch light has attracted both a substantial and diverse scholarship over the past c. half a century.